

POLLMANN FERENC

DUALIZMUSKORI HONVÉDSÉGÜNK VEZÉRKARI FŐNÖKEIRŐL

- Zsiráf nincs. Ha akarod, megmondhatom, milyen a kútya vagy a nyúl.
- Hogyhogy... nincs zsiráf?
- Nincs hát. Se Marx, se Engels, se nagy folytakók nem írnak a zsiráfról. Ez azt jelenti, hogy nincs zsiráf.

Slawomir Mrozek: A zsiráf

Katonai kérdésekben *általában* járatlan laikusok számára is magától értődőnek tűnik a fegyveres testületek hierarchikus felépítése. A század, ezred, hadosztály vagy a hadtest akkor is ismerős fogalmak lehetnek, ha pontos jelentésükkel és egymáshoz viszonyított pozíciójukkal nincs is valaki tisztában. Mindenesetre az alakulatok élén egyszemélyi vezető: parancsnok áll, s mivel az egész struktúrát alapjában véve valamiféle piramishoz hasonlóan képzelik el, kézenfekvő a gondolat, hogy az egész haderőnek rendelkeznie kell egy *főparancsnokkal*.

Egy, az osztrák vezérkar történetéről nemrégiben megjelent terjedelmes szakmunkához² írt bevezetőjében *Johann Christoph Allmayer-Béck* éppen a fenti felfogás trivialisitására és egyúttal nem szükségszerűen helyes voltára hívja fel a figyelmet, midőn felteszi a kérdést: „Ki vezeti háború idején egy állam haderejét?” A kézenfekvő válasz szerint természetesen a főparancsnok; ám hogy ez nincs mindig így, az – mint az osztrák hadtörténész rámutat – már Goethe számára is ismert volt. „Hagyd a gondot vezérkarodra / tábornagnak könnyű a dolga” – így nyugtatja Mefisztó a Főgenerális szerepét átvenni vonakodó Faustot.³ Történelmi példák sokasága bizonyítja, hogy az állam feje, a

¹ Slawomir Mrozek: A zsiráf. Fordította Kerényi Grácia. (In:) Slawomir Mrozek: Zuhánás közben. Elbeszélések. Bp., 1983. 8.

² Hubert Zeinar: *Geschichte des österreichischen Generalstabes*. Böhlau, Wien – Köln – Weimar, 2006. 17.

³ Johann Wolfgang Goethe: Faust. Fordította Jékely Zoltán és Kálnoky László. IV. felvonás. <http://www.mek.oszk.hu/00300/00389/00389.doc>

monarcha, vagy az elnök, lévén hivatalból a legfőbb katonai vezető, gyakran nem ragaszkodik a fegyveres erők gyakorlati irányításához, hanem azt háború esetén hozzáértő katonára bizza. Tovább bonyolítja a helyzetet, ha – mint például az első világháború elején az osztrák–magyar haderő esetében – az uralkodó (azaz I. Ferenc József mint Legfelsőbb Hadúr) valamint a kinevezett hadsereg-főparancsnok (Frigyes főherceg) helyett valójában a vezérkar főnöke (Conrad von Hötzendorf) kezébe kerül a hadműveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges tényleges hatáskör.

A dualista monarchia egyébként meglehetősen bonyolultnak látszó hadseregszervezete ellenére mindazonáltal a hadtörténetírás a legfelső szintű katonai irányítás kérdésében egységes álláspontot képvisel. Ez aligha lehetne másképp: intézménytörténeti szempontból az ezzel a korrallal foglalkozó hadtörténészek olyan forrásbázisra támaszkodhatnak, amely jellegénél fogva kevés kételyre kínál lehetőséget. A modern társadalmak egyik legfontosabb jellemzője ugyanis minden bizonnyal a *szabályozottság* (*mondhatni túlszabályozottság*), ami különösen a magas fokú szervezettséget feltételező, államilag működtetett rendszerekre érvényes. A fegyveres erők – mindenekelőtt a hadsereg – életére mindez fokozottan elmondható: elképesztő mennyiségű rendelet, szabályzat, utasítás, előírás, útmutató, stb. hivatott biztosítani, hogy minden a lehető legnagyobb mértékben „forsriftoosan kerüljön végrehajtásra.” Az előírtaktól eltérően végbemenő folyamatok lehetőségének minimalizálását a fegyveres szolgálat *veszélyes üzem* jellege alapján véve bizonyos fokig önmagában is indokolhatja, ám az előírások aprólékos precizitása a rendszer működését mechanikussá és esetenként meglehetősen nehézkesé teszi. A *mindenre kiterjedő szabályozottság* mindazonáltal a hadtörténész számára azzal a kétségtelen előnnyel jár, hogy megkönnyíti számára a hadsereg működésének alapos megismerését, már amennyiben természetesen az ehhez szükséges dokumentumok egyáltalán fennmaradtak a levéltárak és könyvtárak raktárainak polcain. Logikus lehetne tehát a feltételezés, hogy a hadsereg felépítésével, működésével, az általa felhasznált eszközökkel és anyagokkal, stb. kapcsolatban aligha létezhetnek tisztázatlan problémák, hiszen a felmerülő kérdésekre a válasz minden esetben megtalálható a megfelelő szabályzatokban.

A fenti logika mindazonáltal arra a tézisre támaszkodik, hogy a kérdéses katonai dokumentumok tartalmazzák a *helyes* válaszokat, tehát az ezektől eltérő állítások igazságtartalma szükségképpen megkérdőjelezendő. Sarkosabb megfogalmazásban amennyiben egy mégoly szakmainak is tűnő megállapítás ellentmondásba kerül a vonatkozó szabályzatokba foglaltakkal, úgy feltétlenül az utóbbit kell mérvadónak tekinteni. Mindebből az következik, hogy

ilyen ellentmondásos helyzet tulajdonképpen eleve ki sem alakulhat, ha a történész az alapvető források (jelen esetben a megfelelő szabályzatok) felhasználásával dolgozik, illetve, hogy ez utóbbiakra támaszkodva valamely mégis előforduló *lapsus calami* könnyűszerrel orvosolható.

Az említett tézis érvényességét ugyanakkor ajánlatos pontosan meghatározni: a hangsúly a válaszok *helyességén* van, nem pedig azon, hogy a szabályzatok minden esetben *tartalmazznak-e* a felmerülő kérdésekre valamilyen választ. S?awomir Mro?ek ismert elbeszélésében a bigottan marxista nagybácsi tudvalévőleg azért tagadja a zsiráf létezését, mert ilyen nevű állat nem szerepel a marxizmus klasszikusainak műveiben. Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy mindaz, amiről a katonai szabályzatok nem rendelkeznek, generális értelemben véve *nemlétező* a hadsereg számára: ehhez a szabályzatok egész rendszere is kevés lenne. Olyan általános és alapvető fontosságú kérdés esetében viszont, mint amilyenre e dolgozat címe utal, nyilvánvalóan más a helyzet. A dualizmuskori magyar királyi Honvédség felsővezetésének struktúrájával kapcsolatban az eredeti források egyértelműek, s nem nyújtanak semmiféle alapot arra, hogy a hadtörténész alternatív módon értelmezze őket. Az illetékes szaktudomány művelői ennél fogva pontosan tudják, hogy az említett vezetési struktúra az adott korszakra vonatkozólag – azaz 1868 és 1918 között – nem ismeri a „Honvédség vezérkari főnöke” beosztást, mivel ilyen a vonatkozó katonai szabályzatokban nem szerepel, s ennél fogva *nemlétezőnek* tekintendő.

Ezen a ponton tulajdonképpen be is lehetne fejezni a kérdés tárgyalását. Az utóbbi néhány esztendőben azonban több publikációban is lehetett találkozni olyan félreérthető megfogalmazásokkal, amelyek a fenti kategorikus megállapítástól eltérően azt valószínűsítették, hogy a dualizmus korában mégis csak létezett a Honvédségnek vezérkari főnöke. Ezek szerint ezt a beosztást az 1900. február 15-én a HM 814/Eln. számú rendelettel vezették be, amely időponttól kezdődően a „Honvédség vezérkarfőnöke (sic!) nagyjából a Honvéd Főparancsnokság addigi adlátusának szerepkörét vette át mint a Honvédség főparancsnokának általános és első helyettese”.⁴ (A korabeli dokumentumokban sehol elő nem forduló „vezérkarfőnök” kifejezést az idézet szerzője elsőszeretettel használja mindenütt a „Vezérkar főnöke” – azaz a Vezérkar mint a hadsereg legfelsőbb szakmai irányító szerve élén álló tábornok – helyett. Efféle utólagos intervencióra azonban nézetem szerint egyetlen történész sem kapott szakmai felhatalmazást). Más helyen azt olvashatjuk, hogy

⁴ *Boldogtalan hadiidők... 1914–1918*. Szerk. Ravasz István. Bp., 2004. 100.

a „Honvéd Vezérkar főnöke, röviden a vezérkarfőnök (...) valamennyi fegyveres erő tényleges katonai vezetője volt”. Hogy félreértés ne legyen, ez ugyanaz a személy, akiről fentebb mint a „Honvédség vezérkarfőnöke” volt szó: ezt a beosztást ugyanis szintén „1900. február 15-én rendszeresítették”.⁵ Aligha szorul külön magyarázatra, miért okoz további félreértést, ha az idézet szerzője a „Honvéd Vezérkar főnökéről” ír: ezek szerint nem csupán vezérkari főnöke lett volna a m. kir. Honvédségnek 1900-tól az első világháború végéig, hanem Vezérkara is?

Tisztázzuk most már egyértelműen, hogy sem 1868-tól, sem 1900-tól kezdődően a dualizmuskori magyar királyi Honvédségnek sem vezérkari főnöke (még kevésbé „vezérkarfőnöke”), sem saját vezérkara nem létezett. A szakirodalom alapkérdése természetesen mit sem tudnak ilyen beosztásról vagy intézményről.⁶ Ennél fontosabb azonban, hogy a fentebb már említett HM 814/Eln. számú, 1900. február 15-én kelt rendelet, amely alátámasztani lenne hivatott az állítólagos beosztás létezését, maga sem tartalmaz erre hivatkozási alapul szolgáló adatot! A jogszabály,⁷ amely a vezérkari szolgálatnak a Honvédségnél történő megszervezését és az ezzel kapcsolatos szabályozást hozza nyilvánosságra, 10. pontjában az „Elnevezések” címszó alatt meghatározza, hogy „A honvéd főparancsnokság eddigi «I. segédtsízt»-je «a magy. kir. honvéd főparancsnokság vezérkari főnöke» elnevezést viseli.” Mindebből világosan kiderül, hogy a.) nem a Honvédségnek, hanem a *honvéd főparancsnokságnak* a vezérkari főnökéről van szó; és b.) ez a személy nem a főparancsnok helyettese, hanem az eddigi I. segédtsízt, azaz nyilvánvalóan rangban jóval alacsonyabb személy! Ha mindezt egybevetjük a magyar királyi honvéd főparancsnokság 1907. évben kelt „szervi határozványaival”,⁸ az ott feltüntetett állománytáblából kitűnik, hogy a vezérkari főnöki pozícióra egy vezérkari tesztületbeli *ezredes* van rendszeresítve, aki beosztását tekintve csupán a negyedik

⁵ Dr. Ravasz István: *Magyarország és a magyar királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945*. Bp., é. n. 222

⁶ Ld. például: *A magyar királyi Honvédség története 1868–1918*. Szerk. Berkó István. Bp., 1928.; Tibor Papp: *Die königliche ungarische Landwehr (Honvéd) 1868 bis 1914*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Hrsg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band V. Die bewaffnete Macht., Wien, 1987. 634-686.; Stromfeld Aurél: *Hadseregszervezés*. Bp., 1911.

⁷ *Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára*, 1900. február 15. (9. sz.), 31. skk.

⁸ A-2, m. Szervi határozványok a magyar királyi honvéd főparancsnokság számára. *Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára*, 1907. 6. szám, Melléklet az 1907. évi 1737/el. számhoz

a főparancsnokság élén álló három, tábornoki rangú előjárója után. Mellesleg ez a jogszabály is egyértelműen tudtul adja, hogy a főparancsnok rendelkezik egy tábornoki rangú „helyettesel”, aki ennél fogva határozottan nem azonos a vezérkari főnökkel.

Kérdés ezek után, miként lehetett ez utóbbiból a honvéd főparancsnok helyettesét létrehozni oly módon, hogy a nagyobb meggyőzőerő kedvéért a hivatkozott írárok szerzője még a posztot betöltő tábornokok nevét és pontos szolgálati idejét is feltüntette? Összevetve ezen személyek névsorát a főparancsnok *adlatusainak* illetve helyetteseinek névsorával, azonnal kiderül, hogy tulajdonképpen a főparancsnokságok 1900 és 1918 közötti mindenkori második embereit „nevezte ki” utólagosan a „Honvédség vezérkari főnökeivé”. Ez az *imaginárius* beosztás hasonlóan funkcionált, mint a magasabb parancsnokságoknál (hadseregknél, hadtesteknél, hadosztályoknál): az illető seregtest vezérkari főnöke formálisan a seregtest parancsnokának a helyettese volt.⁹ A honvéd főparancsnokság azonban minden más parancsnokságtól különbözött, hiszen vezetője nem (vagy csak korlátozottan) rendelkezett csapatok felett.¹⁰

Ami pedig az állítólagos, 1918 előtti honvéd Vezérkart illeti, a dolog teljesen egyértelmű. Mint azt Stromfeld Aurél alapos és megbízható kézikönyve is egyértelműen leszögezte: az osztrák–magyar haderő vezérkara egységes.¹¹ Sem a magyar Honvédségnek, sem az osztrák Landwehrnek nem létezett külön vezérkara. Teljességgel valószínűtlen lenne feltételezni, hogy az önálló nemzeti haderő létrehozását mereven ellenző Ferenc József valaha is áldását adta volna ehhez hasonló elképzelésre. Károly császár–király alatt ugyan legmagasabb szinten is felmerült az egységes haderő kettéosztása és külön magyar (valamint osztrák) hadsereg létesítése, a legfelsőbb hadvezetés (Vezérkar) egysége azonban nem kérdőjeleződött meg.¹²

Az idézett megfogalmazások félreérthetőségén tulajdonképpen túl lehetne lépni azzal, hogy konstatáljuk és megfelelően korrigáljuk őket. Súlyosbítja azonban a helyzetet, hogy nem csupán az említett publikációkban találkozhat

⁹ E-53. Reservat. Vorschrift für die Höheren Kommandos der Armee im Felde. § 7. Die Generalstabschefs. Wien, 1913.; Generalstabshandbuch. 1914. 8.

¹⁰ 1914 tavaszán a budapesti IV. hadtest parancsnoka (egyben a főváros vezénylő tábornoka) Tersztyánszky lovassági tábornok és a honvéd főparancsnok, Rohr lovassági tábornok között kiobbant konfliktus során a hadtestparancsnok kifejtette, hogy szerinte „a honvéd főparancsnok nem parancsnok, hivatalos elnevezése helytelen”. Kriegersarchiv, Wien, Militärkanzlei Seiner Majestät 10-1/4 ad de 1914.

¹¹ Stromfeld Aurél: *Hadseregszervezés*. Bp., 1911. 230.

¹² Peter Broucek: *Ein general im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenuau*. Böhlau, Wien-Köln-Graz, 1980. 428-429.

velük a gyanútlan olvasó, hanem az első világháború történetét feldolgozó jelenlegi egyetlen szaklexikon szócikkeiben is.¹³ Nem lehet elégszer hangsúlyozni, milyen nagyfokú felelősség nehezedik a mindenkori lexikonszerkesztők vállára a közölt adatok pontosságát és megbízhatóságát illetően. Ha téves információ kerül a közölt szócikkekbe, az duplán is kárt okoz. Nem csupán tovább örökíti a tévedést mindazokon keresztül, akik felhasználják a helytelen adatot, hanem tönkreteszi az illető lexikon legfőbb értékét is: a presztízsét. Megbízhatónak tartott, tekintélyes enciklopédiák is tartalmazhatnak természetesen valótlan adatot, az olvasók mégis joggal feltételezik, hogy ennek kisebb a valószínűsége, mint a *noname* adattárak esetében. Feltűnően sok vagy súlyos pontatlanság lelepleződése nyomán a lexikon felhasználója a többi szócikk tartalmával szemben is élhet a gyanúperrel, hogy a közölt információk hitelességével kapcsolatban nincs minden rendben. Ezt megkockáztatni pedig aligha érdemes.

¹³ *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs.* Főszerk. Szijj Jolán, szerk. Ravasz István. Bp., 2000. 717.